

велике коло суспільних відносин, які охоплюються природноресурсовим правом і формують його зміст.

За концепцією професора Ю.О. Вовк, природноресурсові відносини носять комплексний характер, оскільки об'єднують близькі за своїм змістом земельні, гірничі, водні та лісові відносини, а також відносини щодо використання тваринного і рослинного світу та інших природних об'єктів та їх ресурсів, залишаючи специфіку правового регулювання їх використання у межах відповідних диференційованих галузей поресурсового законодавства. Такий комплекс утворюється на засадах інтеграції тільки спільних за своїм змістом земельних, гірничих, водних, лісових та інших природноресурсових відносин. При цьому Комплексний підхід до природноресурсових відносин, на думку засновника концепції, відкриває широкі можливості для врахування їх особливостей при правовому регулюванні використання природних об'єктів, їх ресурсів та природних комплексів.

Одночасно професор Ю.О. Вовк розглядав природноресурсові відносини у тісному зв'язку та безпосередній взаємодії з природоохоронними. Саме йому належить твердження про те, що охорону потребує те, що використовується, а те, що не використовується, охорони не потребує. У цьому він вбачав взаємозв'язок і взаємозалежність природноресурсових і природоохоронних відносин. Вони охоплюють відносини у галузі відтворення і відновлення природних об'єктів та їх ресурсів, що за своїм змістом поєднує економічні, організаційні, технічні, технологічні, правові та інші заходи, спрямовані на забезпечення охорони природи і захист природного середовища. Більш того, у раціональне природокористування у концептуальному плані вже у той період розглядалася як форма і засіб природоохоронної діяльності[3]. У наступному зазначена концепція стала підставою для об'єднання природноресурсового і природоохоронного права в єдину інтегровану галузь екологічного права.

Використані джерела

1. Казанцев Н.Д. Природноресурсовое право и его пределы как интегрированной отрасли права. // Вестник МГУ. Право, 1967, № 6.
2. Вовк Ю.О. Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. Общая часть. – Харьков, 1986.
3. Советское природоресурсовое право. Особенная часть. – Харьков, 1987.
4. Мунтян В.Л. Правовые проблемы рационального природопользования. Диссертация на соискание учёной степени доктора юридических наук. – Харьков, 1975.

Шульга М.В.

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
завідувач кафедри земельного та аграрного права
Національного Університету
«Юридична академія України
Імені Ярослава Мудрого»*

ТВОРЧА СПАДЩИНА Ю.О. ВОВКА У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ

Юліан Олександрович Вовк – талановитий науковець, який залишив після себе низку важливих та фундаментальних праць, присвячених різним напрямкам у галузі аграрного, земельного, природоресурсного та екологічного права. Практично він причетний до формування та розвитку доктрин земельного, аграрного та екологічного права у національній правовій системі України. Його новаторські ідеї покладені в основу зародження природоресурсного права, а також низки правових інститутів суміжних галузей права. Кожна його монографія, підручник або навчальний посібник чи навіть окрема стаття або тези характеризуються глибиною мислення, аргументованістю, спонукають до подальших наукових розвідок. Тематика наукових досліджень завжди вирізнялась актуальністю,

науковою новизною та практичною значимістю.

Аналізуючи творчу спадщину Ю.О. Вовка, слід звернути увагу передовсім на його дослідження у галузі земельно-правової науки. Одним із перших на теренах колишнього Радянського Союзу ним була захищена в 1953 р. кандидатська дисертація на тему: «Право вторинного польовання землями колхозов». Вона отримала схвальні відгуки з боку юридичної спільноти і в подальшому широко використовувалась при підготовці робіт на земельно-правову тематику.

Дисертація ґрунтується на вивченні практики вторинного користування землями колгоспів і нормативних актів, які його регулюють, та розглядає в основному питання, що передовсім вимагають свого практичного вирішення. В роботі автор підкреслює, що держава одночасно виступає і як власник землі, і як суверен, що здійснює господарсько-організаційну діяльність. При цьому держава управляє єдиним державним земельним фондом, тобто організує найбільш повне і доцільне використання землі. Характерну особливість такого управління автор вбачає в його нерозривному зв'язку з правом розпорядження землею. Управляючи єдиним державним земельним фондом, держава в особі уповноважених органів розпоряджається землею.

Автор приходять до обґрунтованого висновку, що права вторинних землекористувачів похідні і залежні не тільки від права державної власності на землю, а і від прав первинних землекористувачів. Аналізуючи питання щодо співвідношення права на користування присадибною ділянкою і права на будівлі, споруди, посіви та багаторічні насадження, нерозривно пов'язані із землею, автор слушно зазначає, що земельна ділянка, призначена для обслуговування житлового будинку та нерозривно пов'язаних з ним побутових будівель, повинна слідувати долі будинку. Це питання залишається актуальним і сьогодні. Відповідні положення сприйняті законодавцем і знайшли своє закріплення в чинному Земельному кодексі України (ст. 120).

Після прийняття постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 6 березня 1956 р. «Про Статут сільськогосподарської артілі і подальший розвиток ініціативи колгоспників в організації колгоспного виробництва та управління справами артілі» до статутів колгоспів були внесені суттєві зміни, що стосувалися землекористування колгоспних дворів. Це обумовило необхідність проведення роз'яснювальної роботи серед широких верств колгоспного селянства та керівництва колгоспами в межах СРСР. Як належна відповідь на запити земельно-правової практики Ю.О. Вовком у видавництві «Госюрриздат» в 1957 р. була опублікована робота «Право приусадебного землепольовання колхозного двора». В ній на основі діючого на той час законодавства та узагальнення практики колгоспного будівництва автор розглядає найбільш актуальні та практично значимі питання: порядок надання в постійне користування присадибної ділянки, права та обов'язки колгоспного двору як землекористувача, порядок зміни та припинення права користування присадибною ділянкою, а також охорону права колгоспних дворів на ці земельні ділянки.

Будучи кандидатом юридичних наук, він відгукнувся на заклик партії та пішов працювати у відстаючий колгосп Грунського району Сумської області його головою, реалізуючи свої наукові надбання. Досвід очолюваного ним колгоспу, який із відстаючих став передовим, був використаний Ю.О. Вовком у подальшому при підготовці та написанні низки фундаментальних монографій за тематикою, що на той час відповідала важливим та пріоритетним напрямом наукових досліджень у галузі колгоспного права («Договорные отношения колхозов с организациями и предприятиями». – М.: Госюрриздат. – 1962; «Правовое регулирование материально-технического снабжения сельского хозяйства». – М.: Юридическая литература. – 1965; «Колхозное трудовое правоотношение». – М.: Юрид. лит. – 1972 та ін.). Вони є вагомим внеском у науковий потенціал.

Низка обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення відповідних земельно-правових норм, висловлених у публікаціях Ю.О. Вовка, були сприйняті законодавцем та враховані при розробці Основ земельного законодавства СРСР (1968 р.).

З прийняттям у 1970 р. Земельного кодексу УРСР у складі авторського колективу він

взяв участь у підготовці Коментарю до цього кодексу. Ним, зокрема, прокоментовані статті ЗК щодо землекористування робітників, службовців та громадян, які проживають у сільській місцевості, та норми, присвячені землям державного водного фонду.

Після написання монографії «Колхозное трудовое правоотношение» (1972 р.) та успішного захисту докторської дисертації Ю.О. Вовк продовжив дослідження проблем земельно-правової тематики. Зокрема, він вніс значний доробок у дослідження теоретико-методологічних і практичних аспектів права землекористування та його охорони.

Автор вважає, що об'єктивне право землекористування, регулюючи порядок раціонального використання землі, визначає відповідні права і обов'язки суб'єктів землекористування. Але до змісту права землекористування як правовідношення обов'язки землекористувача не входять. У зв'язку з цим поняття охорони права землекористування, на думку автора, не може застосовуватись до об'єктивного права землекористування, тобто до певної сукупності правових норм. Норми права держава не охороняє, а забезпечує їх виконання своєю примусовою силою. Охороняються (захищаються) суб'єктивні права, правомочності. Не можна охорону права землекористування розглядати як забезпечення всього режиму землекористування, як іноді вважають в літературі.

В полі зору Ю.О. Вовка перебували питання охорони (захисту) права державної власності на землю в СРСР. Він наголошує на тому, що охорону права державної власності на землю не можна протиставляти охороні землі, яка розглядається лише в якості елемента навколишнього природного середовища, як іноді це зустрічається в літературі.

При цьому автор підкреслює, що виключний характер права державної власності на землю, специфіка його суб'єкта і об'єкта обумовлює положення, при якому охорона відповідних правомочностей держави зводиться головним чином до захисту права розпорядження землею і невіддільна від неї. Враховуючи нерозривний зв'язок охорони права державної власності на природні об'єкти з охороною навколишнього природного середовища, він приходять до висновку, що закон повинен одночасно охороняти землю і як природний об'єкт права державної власності.

Науковий інтерес становить дослідження проблем, пов'язаних з визначенням сутності та класифікацією порушень права власності на землю. Так, розглядаючи самовільне зайняття земельної ділянки як порушення закону про націоналізацію землі, тобто права розпорядження нею, Ю.О. Вовк виходить з того, що сутність цього правопорушення полягає у будь-якому незаконному, тобто за межами встановленого діючим законодавством порядку, заволодінні землею. Незаконне заволодіння можливе в будь-якій конкретній формі і може бути взагалі не пов'язане з експлуатацією (використанням) земельної ділянки.

Досліджуючи проблему відповідальності за заподіяння шкоди землі як об'єкта права державної власності, вчений обґрунтовано пропонує чітку класифікацію відповідних правопорушень пов'язаних із різними видами заподіяння шкоди землі) псування землі, її засмічення, забруднення та ін.).

Проведене Ю.О. Вовком дослідження названих земельно-правових проблем спрямоване на формування теоретичних засад розвитку правового регулювання використання та охорони земель і формулювання наукових висновків і пропозицій щодо вдосконалення законодавства у зазначеній сфері.

Низка висловлених Ю.О. Вовком фундаментальних теоретичних положень, які покладені в основу вітчизняної земельно-правової доктрини, використані ним при написанні авторського навчального посібника «Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. Общая часть» та відповідних розділів Особливої частини цього посібника, підготовленого ним у складі авторського колективу.

Ю.О. Вовк здійснював наукове керівництво аспірантами та здобувачами при написанні ними дисертацій на земельно-правову тематику: «Право пользования землями городской застройки» (Чуйков В.О.); «Право землепользования рабочих и служащих, проживающих в сельских населённых пунктах» (Ясинська Г.Ф.); «Виникнення та припинення права користування землями сільських населених пунктів» (Шульга М.В.) та ін.

Фундаментальна творча спадщина Ю.О. Вовка у сфері земельно-правової науки є основою для сучасних наукових досліджень у цій сфері.

*Уркевич В.Ю.,
Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
професор кафедри земельного та аграрного права*

НАУКОВІ ІДЕЇ ПРОФЕСОРА Ю.О. ВОВКА ЩОДО ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ: РОЗВИТОК У СУЧАСНОМУ АГРАРНОМУ ПРАВІ

Одним з видів відносин, що виникають у сільськогосподарських підприємствах, є відносини трудові, адже земельні ділянки, майно сільськогосподарського призначення, інші засоби виробництва самі по собі, без прикладання до них праці, трудової активності фізичних осіб забезпечувати виробництво аграрної продукції не спроможні. Будучи врегульованими нормами права, розглядувані відносини існують як трудові правовідносини. Останні у сільськогосподарських підприємствах, залежно від їх суб'єктного складу, поділяються на 2 групи: (а) з членами названих підприємства і (б) з найманими працівниками. Оскільки перші є різновидом так званих внутрішніх аграрних правовідносин, то висвітлимо наукові ідеї професора Ю.О. Вовка щодо них, їх розвиток у сучасній теорії аграрного права та закріплення в аграрному законодавстві.

Одним з найважливіших є питання про передумови виникнення трудових правовідносин між сільськогосподарським підприємством та його членами. Відповідь на це питання знаходимо у роботі професора Ю.О. Вовка, що стала класичною, – монографії «Колхозное трудовое правоотношение» (1972 р.), де він вказував: «членське правовідношення виникає безпосередньо з самого факту вступу в колгосп. Для появи інших внутрішньокоспних правовідносин необхідною є наявність ще й додаткових юридичних актів або умов, визначених законом або Статутом колгоспу. Членське правовідношення породжує у колгоспника право претендувати на отримання роботи у суспільному господарстві й відповідний обов'язок колгоспу, у зв'язку з чим воно виступає як обов'язкова передумова виникнення колгоспного трудового правовідношення» [1, с. 15]. З огляду на сучасні організаційно-правові форми сільськогосподарського виробництва, висловлені думки є цілком вірними щодо таких суб'єктів аграрного господарювання, як сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства й колективні сільськогосподарські підприємства. Усім названим підприємствам притаманний інститут членства і саме факт виникнення членського зв'язку породжує у члена підприємства право претендувати на отримання роботи в підприємстві та виступає обов'язковою передумовою виникнення відповідного внутрішнього аграрного трудового правовідношення.

Якщо передумови складення трудових правовідносин з членами сільськогосподарських підприємств ми з'ясували, то наступним є питання щодо безпосередньої підстави їх виникнення. Зрозуміло, що нею не може бути трудовий договір у його класичному розумінні.

У зазначеній праці ще 40 років тому професор Ю.О. Вовк вже відповів на це питання: «трудовий договір відрізняється від розглядуваної угоди колгоспу з колгоспником тим, що його укладення не вимагає будь-яких обов'язкових передумов, а угода може мати місце лише за наявності відносин членства. Угода, що досягається між колгоспом та колгоспником, охоплює не лише власне трудову функцію останнього, тобто не лише вирішує питання про те, що колгоспник буде робити, якого роду трудові операції він буде виконувати, але охоплює й питання, пов'язані з визначенням місця роботи колгоспника, її конкретними умовами» [1, с. 30]. Іншими словами, вчений обґрунтовано відстоював ідею про те, що між сільськогосподарським підприємством та його членом укладається не трудовий договір, а